

Luitisten aan het hof van koning Gustavus I van Zweden

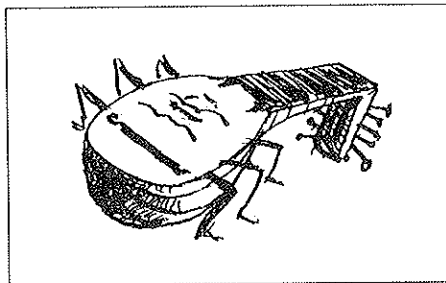
Kenneth Sparr

De luit heeft een belangrijke rol gespeeld in het muziekleven aan het Zweedse hof, vooral in de jaren 1536–1546 toen niet minder dan drie luitisten gelijktijdig in dienst waren. Blijkbaar waren er tussen deze luitisten nauwe betrekkingen: wellicht waren zij van dezelfde familie en op de een of andere manier verbonden met Danzig. Zweden was behoorlijk afhankelijk van buitenlandse musici, en het lijkt heel natuurlijk dat deze dan onder meer uit Danzig werden aangetrokken; een stad met lange handelsbetrekkingen met Zweden. Bertil Larsson is een van de zeer weinige opgetekende Zweedse luitisten, en het lijkt symptomatisch dat hij naar het buitenland gestuurd werd om zich te onderrichten en te verbeteren. Ik probeer in dit artikel aan te tonen dat een of andere Hieronymus Hoffman de auteur is van het werk Wer wolt ihr in ehren sein holt in het tabulatuurboek van Benedictus de Drusina. En zodoende is wellicht weer een mindere componist voor de luit geïdentificeerd.

Mijn uitgangspunt is het luitboek van Benedictus de Drusina: *Tabulatura continens insignes et selectissimas quasdam fantasias*, uitgegeven in 1556 (1). Benedictus heeft zijn boek opgedragen aan “Erico Gustavi Electo Regi Svecorum, Gothorum et Vandalorum”, die in 1560 Gustavus I was opgevolgd en gekroond was als Eric XIV van Zweden. De redenen achter deze opdracht zouden kunnen zijn, dat Benedictus iets te maken had met Zweden, en dat hij van koning Eric's interesse in muziek afwist. Het is zelfs waarschijnlijk dat Eric luit speelde. We weten dat hij in 1552 twee luiten bestelde. Het jaar daarop werden vier luitboeken ingebonden *för Hans Nådes behov* (ten behoeve van Zijne Hoogheid), terwijl in 1554 de trompettist Jårgen Heyde betaald werd voor luitsnaren die bedoeld waren voor Eric. Later, in 1561, bestelde hij niet minder dan zeven nieuwe luiten, en we leren uit een inventaris van zijn bibliotheek uit 1568, dat hij *Lute böker 2 i gult inbundne oc förgylte* (twee luitboeken, geel ingebonden en verguldt) bezat. (2).

Welnu, dat zal allemaal best, maar in deze context is het interessanter een muziekstuk uit het boek van Benedictus te bekijken, en wel *Wer wolt ihr in ehren nicht sein holt* (zie figuur 1). Dit stuk is toegeschreven aan een zekere “H. Hofman” en is bij mijn weten het enige bekende stuk van deze componist (3). In zijn *Geschiedenis van de luit en haar*

muziek in Pruisen, suggereert Hans Peter Kosack dat Hofman een luitist uit Danzig was, die volledig Kaspar Hofmann heette (4). Kosack had goede redenen voor deze

veronderstelling. Benedictus de Drusina Elbingensis is waarschijnlijk in het gebied rond Drauensee geboren, en wel nabij Elbing, een belangrijke stad ongeveer 50 kilometer ten Oosten van Danzig. Benedictus' boek bevat ook een stuk van Hans Wilde, nog een muzikant uit Danzig, alsmede een werk van Valentin Bakfark, die rond 1560 eveneens actief was in Danzig en Königsberg (5). Al deze feiten suggereren dat Benedictus nauw contact had met het muziekleven van Danzig.

Maar is “H. Hofman” werkelijk dezelfde als Kaspar Hofmann? Er was tenminste nog één luitist die Hofmann (Hovemann) heette actief in Danzig in de 16e eeuw: Nikles (6). Het kan best zijn dat Benedictus' afkorting van Hofmans voornaam “H.” een drukfout is – anders zie ik niet in waarom het voor Kaspar of

Nikles gebruikt zou zijn. Ik zou echter een andere hypothese willen voorstellen: H. Hofman staat voor Hieronymus Hofmann, een luitist aan het Zweedse hof, in de 16e eeuw.

Het rekenboek over het jaar 1528 van de Zweedse hofthesaurier noemt twee luitisten met de naam “Jeronimus”: de grote en de kleine. In 1529 werd ene Hieronymus *Cithareda Regius* aangenomen bij de koninklijke kapel in Krakau, Polen (7). De naam Hieronymus verschijnt een volgende keer in de rekeningen over het jaar 1532 van de Zweedse hofthesaurier. Er werden toen salarissen uitbetaald aan de luitisten “Stor (de grote) Jeronimus” an Lille (de kleine) Jeronimus (8). Dit impliceert een vader/zoon verhouding, die wij interessant genoeg, veel later weer zullen tegenkomen. Voordat ik terugkom op Hieronymus, moet ik de muzikale achtergrond aan het Zweedse hof schetsen. Koning Gustavus I (c 1496-1560) was in het midden van de jaren twintig van de 16e eeuw begonnen een koninklijke kapel op te zetten. Zelf was hij ook behoorlijk in muziek geïnteresseerd. Een nabije verwant van de koning schreef in 1532:

Musicam hade konungen stor lust thill att höra, både meneschelige stemmer och jgönom goda och lustige jnstrumenter; hade och icke allenast god juditum ther om til at döma, wtan war och sielff en artist ther wthj både thil at siunga och spela. Eblandt alla jnstrumenther höllt han luthan för then luiffiligaste, och war jngen den aftan, när han war ensam, wtan han öffuade sig iw ther wpå.(9)

De koning luisterde graag naar muziek, zowel van de menselijke stem, als van goede en vrolijke instrumenten. Hij kon muziek niet alleen goed beoordelen, maar was zelf ook vaardig in zingen en spelen. Onder de instrumenten rangschikte hij de luit als de lieflijkste, en elke avond als hij alleen was, oefende hij zich erop.

Een grondige studie van het muziekleven aan het hof van koning Gustavus is er nog niet, maar het lijkt erop dat menig muzikant uit Noord-Duitsland aangetrokken werd. Handelsbetrekkingen tussen Stockholm en de Hanzesteden waren levendig en goed ingeburgerd tijdens

de 16e eeuw. Een van de belangrijkste van deze steden was Danzig. In dit verband is het interessant op te merken dat een schip uit Stockholm in 1536 strandde op de kust van Samland. Dit schip, dat eigendom was van een koopman uit Danzig, werd in 1936 ontdekt. Zo kwamen enkele documenten aan het licht, onder welke enkele werken in Franse luittabulatuur (10).

De naam Hieronymus treedt nog een volgende maal op, namelijk in de zogenaamde "Brüderbücher" van de Schwarzhäupter-beweging. Daar vinden we de volgende paragraaf:

1533 sprachen zwei Brüder über die Kunst des Lautenschlagens. Der eine machte sich heischig sie bald zu erlernen, wenn er in einem Jahre die Motette, die in dem Buch des Lautenschlägers Jeronimus verzeichnet stehe, nach der Tabulatur auf der Laute schlagen künnte, so sollte er für 1 Horn gulden 100 wieder erhalten (11).

In 1533 spraken twee broeders over de kunst van het luitspelen. De een wilde haar vlug aanleren. Als hij, in een jaar tijds, tabulatuur kon leren lezen en op de luit de motetten uit het boek van Hieronymus de luitspeler kon spelen, zou hij voor 1 Horn gulden er 100 terugkrijgen.

Uit deze passage kunnen we opmaken dat er een luitboek was waarin in ieder geval motetten stonden, die geschreven (en gecomponeerd?) waren door een luitist die Hieronymus heette. Helaas zijn de rekeningen van het Zweedse hof over zestiende eeuw niet volledig. Er ontbreken zelfs een aantal jaren. Maar, in de boeken van 1534 (1533 ontbreekt) vinden we opnieuw de naam Hieronymus: "Jeronimus Lutenista"(12). Daar we slechts één Hieronymus aantreffen, heeft of "de grote" of "de kleine" waarschijnlijk in 1533, de dienst aan het Zweedse hof verlaten. Ook in de boeken van 1536 en 1537 (1535 ontbreekt) wordt slechts één enkele Hieronymus genoemd. Dan is er een "gat" tussen 1538 en 1540, dat te danken is, ofwel aan onvolledigheid, ofwel aan Hieronymus tijdelijke afwezigheid in hofdienst. Een "Jürgen Hoffman" wordt in 1540 genoemd, maar het

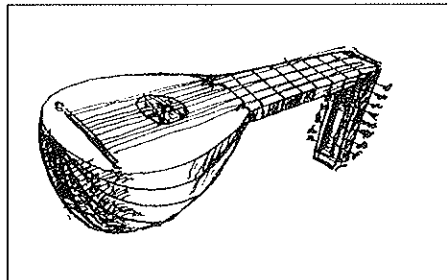
lijkt tamelijk onzeker, deze te identificeren met Hieronymus (13).

Terug in Danzig vinden we een interessante passage in de annalen van 1540 in het stadsarchief:

Verstoruen erfluss gelt xd.: Item VI m am VIII Aprilis entpfh. von Hieronimus dem lutensleger tyms vom halven Jare --- 6 mrg. (14).

Is dit wellicht één van de beide Hieronimussen die aan het Zweedse hof dienden? Dat lijkt wel aan te nemen gezien de datum, en het feit dat er niet minder dan nogmaals drie luitisten op de een of andere manier verbonden zijn met Danzig en het Zweedse hof, die, net als Hieronymus, dezelfde achternaam hebben: Hoffmann. Hun voornamen zijn Nikles, Caspar en Cornelius.

De eerste van hen die in de analen van Danzig genoemd werd is Nikles

Hovemann. Hij was luitist en verkreeg burgerschap van Danzig in 1537 (15). In 1541 stelde Gustavus I "een goed luitist uit Danzig, Nils Hoffman(16)" aan. Nils verschijnt onder de namen Nicolaus, Niclas, Nicles, Niclis en bespeelde ook de harp. Voor het laatst wordt hij in de Zweedse analen genoemd in 1557, maar waarschijnlijk was hij slechts kortere periodes in 's konings dienst. Hij had ook andere bezigheden. In 1544 kreeg hij toestemming van de koning om te handelen, en had vrijstelling van betaling van rechten. Hij deed in wijn en specerijen, maar de koning was niet geheel en al tevreden:

Vij haffue och förmercht stoortt bedrägerij och skalckheter opå thett vijn Conradt [från Danzig] medt Nicles Harpenisth hijtt sendt hade (18).

Wij hebben ook groot bedrog en

schelmenstreken bemerkt in de wijn die Conradt [van Danzig] met Nicles Harpist gezonden heeft.

De laatste keer dat wij Niclas Hoffmann aantreffen in de Zweedse bronnen is in een brief uit 1557, van koning Gustavus I aan graaf Per Brahe:

Vij vele eder och icke förholle, att vij haffue inthitt synnerligen behagh till then Niclas Harpeniste, ty vij haffue förnummett att han icke mykitt foodrer våre saker, när han ähr i Danske(19).

Wij willen ook niet voor je verhullen dat Niclas Harpist ons niet bijzonder behaagt, daar we hebben ontdekt dat hij onze belangen niet best behartigt als hij Danzig bezoekt.

Ik denk dat alles erop wijst dat de luitist Nikles Hovemann Nils Hoffman, alias Niclas Harpist, éénen dezelfde zijn. Bovendien laat bovenstaande goed zien dat de contacten tussen Danzig en de Zweedse hoofdstad Stockholm behoorlijk nauw waren.

Een volgende in de Zweedse analen goed bedocumenteerde luitist was Cornelius Hoffmann. Hij werd aan het Zweedse hof aangenomen in 1536 en verschijnt vrij regelmatig in de rekeningen van dit jaar tot 1544 onder de naam "Cornelij Luthenist (20)". In 1539 verstrekt de koning een nieuwe aanstellingsbrief waarin we Cornelius' volledige naam en nog wat verdere informatie vinden:

Wij Gustaff etc Göre witterligit, och Bekennes mett thetta wortt öpne breff Atuj så wtöffuer eens warit haffue, mett thenne oss elskelig tro tijnerne Cornelius Hoffman, ath han her effter, som till thenne tiidh, och så lenge oss och honum nöger, för en lutinist, troligen och eerligen tiena skall... Han skall och forplicitig wara, fliteligen, och effter then rette kunst, ath läre then dreng, både på Luthe och harpe, som wij till honom satt haffue... Ther emott haffue wij loffuad och tilsagt honum till szin årlige fortiäniste, then same besoldungh, som han till thenne tiidh, aff oss hafft haffuer, som år eth hundrade marc örtuger och 20 alner clede årlige...(21).

Wij, Gustavus etc, maken hierbij bekend

Wer wolt ihr in ehren
 nicht sein holt.
 Zi Hofman.

5 | 5 5 2 5 b | v i | 5 2 0 5 0 i 4 | i i | 2 4 i 0 i 4 n 4 n b 3 | 4
 4 | 4 4 0 1 | 3 n f b | n n n | b
 8 | 8 8 n n r g | 8 8 8 | j j | 8

2 j f 9 j j

b 3 b n 4 n 4 i 0 | 5 2 4 3 0 5 2 i 4 | 5 b 5 5 2 i 5 2 e | 5 0 i 0 i 4 n 4 n b 3 5 | 5 0 i 0 5 i 0 5 2 5 0
 8 3 3 n n b 0 | n 3 4 | 4 | 4 4 4 n
 2 r g r g n | 8 j 3 | 8 | 8 8 8 2
 f q 2 2 9 f 2 2

5 0 5 i | f 0 i j 4 n 4 n b n 4 n b 3 n b | i n 4 i 0 5 2 p t 5 0 i 4 i | 4 n 4 i 4 n b n b 3 g 4 0 | 5 2 5 2 5 e i
 i | 3 n f | n | n b | 3 3 n
 n r g | 8 | j 8 | 2 f 9
 j 9 j

4 i 5 2 4 i 0 5 2 i 4 | i 5 5 g 2 e i e 2 e i e | 5 2 5 2 v 3 g 2 5 2 5 b | 4 3 5 g 0 b i 0 i 4 i | 4 n b 3
 0 b 0 | q b n 3 3 | b g n | b b 3 n
 n g n | r r r | g | 8
 2 2 f f 2

4 b 5 4 i 5 2 5 2 | v 5 2 v 9 9 n | 9 2 2 n | 5 2 5 2 v 9 2 v n 5 i | 8 8 5 0 4 i 4 b 4 0 | 0 n 4 i 0 i
 n i i | 4 i 4 2 | 2 0 i | i n 4 4 | 0 0 4 | 5 3 b 3
 n i 8 | n 2 3 n 2 6 u | b n 3 9 | q r r
 r g 9 i | 8 2 f | f

0 i 0 2 | 2 i 4 q 3 g 2 b | 2 5 2 v 9 2 g f | g 2 5 3 5 2 5 2 | v 2 5 0 i 4 n b i | 2 5 0 i 0 i 4 n v q 2 i | 4 3 b
 2 | 0 3 2 n | n i i i | q g b g | g 4 f 4 | 0 | 4 0 b
 f f f r | i | 8 | f | f n 8
 2

5 b 3 8 2 i 5 2 5
 i 4 4 4
 n 3 3 8
 i f f 2

Figuur 1. Wer wolt in ehren nicht sein holt uit Tabulatura van Benedict de Drusina, 1556. Bladzijde 10: origineel, bladzijde 11: vertaling in Franse tabulatuur.

Handwritten musical notation on a four-line staff. The top line contains rhythmic patterns represented by vertical bars of varying heights. Below the staff, there are three lines of text: the first line has 'a a a r a', the second line has 'a a a r a', and the third line has 'r r r a r'. There are also some circled letters and other symbols interspersed.

Handwritten musical notation on a four-line staff. The top line contains rhythmic patterns. Below the staff, there are three lines of text: the first line has 'a ar a', the second line has 'a a a r a', and the third line has 'r e s'. There are also some circled letters and other symbols interspersed.

Handwritten musical notation on a four-line staff. The top line contains rhythmic patterns. Below the staff, there are three lines of text: the first line has 'a a arar a a', the second line has 'a a a a a', and the third line has 'r e a r'. There are also some circled letters and other symbols interspersed.

Handwritten musical notation on a four-line staff. The top line contains rhythmic patterns. Below the staff, there are three lines of text: the first line has 'a ara', the second line has 'e ara', and the third line has 'e e r e f e r e'. There are also some circled letters and other symbols interspersed.

Handwritten musical notation on a four-line staff. The top line contains rhythmic patterns. Below the staff, there are three lines of text: the first line has 'a are r a a', the second line has 'a a r a r', and the third line has 'a a a r a r e r e'. There are also some circled letters and other symbols interspersed.

Handwritten musical notation on a four-line staff. The top line contains rhythmic patterns. Below the staff, there are three lines of text: the first line has 'e are f f e f r h', the second line has 'a a r e f r e a', and the third line has 'r e a r e a'. There are also some circled letters and other symbols interspersed.

Handwritten musical notation on a four-line staff. The top line contains rhythmic patterns. Below the staff, there are three lines of text: the first line has 'a a r a r a r a r', the second line has 'a a a r e r', and the third line has 'a a e a r e r a r'. There are also some circled letters and other symbols interspersed.

Handwritten musical notation on a four-line staff. The top line contains rhythmic patterns. Below the staff, there are three lines of text: the first line has 'e ra', the second line has 'a r a r a r a', and the third line has 'r r r e a r a r a'. There are also some circled letters and other symbols interspersed.

en erkennen met deze open brief, dat wij met onze geliefde en trouwe dienaar Cornelius Hoffman zijn overeengekomen, dat hij van nu af, zoals tot nu toe, en zo lang als hij wil, ons eerlijk en trouw zal dienen als luitist... Hij zal ook verplicht zijn ijverig en volgens de ware kunst, de jongen te onderrichten, die wij aan hem onderworpen hebben, zowel op de luit als op de harp... In ruil hiervoor hebben wij hem beloofd en toegezegd als jaarlijks salaris hetzelfde als voorheen, dit is honderd mark "örtuger" en 20 el laken...

De naam van Cornelius' leerling is ons bekend: Bertil Larsson. Hij was duidelijk een Zweed, en ik zal later nog op hem terugkomen (22). In andere rekenboeken vinden we een aantal ingangen die ons wat informatie verstrekken over het gereedschap van de luitist: "Item Cornelius Lutenisten till ath betecka luthorna medt fför wattn – 1 oxahud (Item Cornelius Luitist om de luiten tegen water te bedekken – 1 ossehuid)" of "Item Cornelius Luttente anamadhe till att bedrage öffwer sin Kiste såsom Lutherne låghe nedhi – Oxehud 1st (Item Cornelius Luteniste ontving een ossehuid om de kist waarin zijn luiten liggen te bedekken)" (23). Gedurende de periode van c 1541 tot 1544 waren er drie luitisten in dienst aan het Zweedse hof: Niclas, Cornelius en Hieronymus Hoffmann. In 1542 ontvingen de drie elk twee zilveren mark van de koning "Ath lathe sig göra upå thz flitigste huardera för sig hans Kon. Matz. wapnn utåff (waarvan ze voor zichzelf vlijtig de wapens van zijne majesteit dienen te laten maken)" (24). In 1544 tekende Cornelius opnieuw, en in de rekeningen staat het volgende: "Cornelius luteniste hans åår bliffuer uthe item 3 majj anno 44 må giffs honom hans utgångspenningar – 100 mark (Cornelius Luteniste, zijn jaar loopt ten einde en item 3 mei anno 44 mag hem zijn laatste loon betaald worden – 100 mark)" (25).

Cornelius opvolger aan het Zweedse hof was Caspar. Volgens de rekeningen wordt een "Caspar lutensleger" aangenomen op 14 september 1544, met een salaris van 50 mark per jaar. Zijn achternaam

was Hoffmann en hij is blijkbaar aan het Zweedse hof gebleven tot 1546 (26). Er wordt niet gezegd waar hij vandaan komt, maar opnieuw zijn er een aantal interessante documenten uit Danzig, die van betekenis kunnen zijn. In 1549 verkrijgt een luitbouwer Kaspar Hovemann burgerschap in die stad, en veel later, in 1569, wordt een "Kaspar Hofman ein lautenist... in Dantzick glaubhaftig Zeugbar Mann" genoemd (27). Nadat Cornelius Hoffman de Zweedse hofdienst had verlaten, ging hij naar Danzig en daarvandaan schreef hij een brief naar koning Gustavus' secretaris, Klemeth Hansson (zie figuur 2). Hij vraagt Klemeth hulp te bieden aan Bertil Larsson:

...ganz freundlich bittende Noch dem euch gotten benenst der abredung halb was belangen ist die verhaistung von wegen meins jungen barthelmeus wellent dz selbig in kein vergessen stellen vnd zu bequemer zeijt bey der Kon. Mtn. vorderen helffen... Dantzick den – Majj Juny Anno – 1544 Cornely Hoffman lautenist (28).

...vriendelijk verzoekende... mijn jongen Barthelmeus niet te vergeten, en hem bij de konig aan werk te helpen als de tijd rijp is... Danzig 13 juni 1544 Cornely Hoffman luitist.

Deze brief is het laatste teken dat we hebben van Cornelius en de enige bron die hem met Danzig verbindt. Hij verschijnt helemaal niet in de stadsanalen.

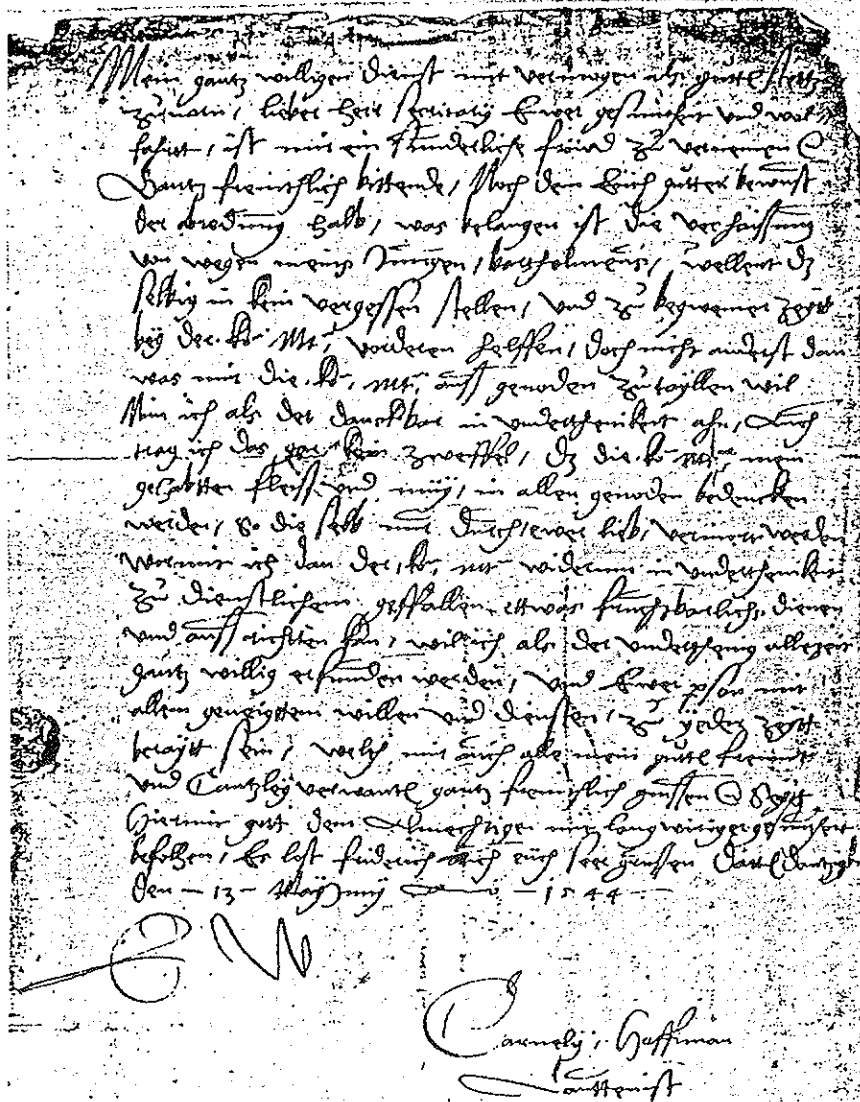
Cornelius' brief heeft blijkbaar wel effect gehad, want reeds in 1545 wordt "Bertil luteslagere" genoemd in de rekenboeken naast Hieronymus en Caspar Hoffmann. Bertils salaris is veel lager dan dat van de andere twee luitisten, maar duidelijk is dat hij een aanstelling als luitist had tussen 1545 en 1546 (29). In het volgende jaar, 1547, bevatten de koninklijke registers de volgende passage:

Datum Gripsholm 4 julij Anno 47. Wår gunst etc. Weeter Niels Pedersonn och Bottwedt, att wiilthenne Bertill Luteniste gunstelingen haffwe förarloffwedt på någen tijdt tilörendis, att drage aff landit till att försöcke sich etc...Hwarföre är wår wilie atti lathe honom bekome eders Pasbord. Thesligeste en godt tynne

Smör, medt någen annen Skipzfetalie thenn wij honom till hielp och Vndsättning gunstelingen vnnt och giffwit haffwe... (30).

Datum Gripsholm 4 juli 1547. Onze gunstelingen Niels Pedersonn en Bottwedt zullen weten, dat wij de luitist Bertil beloofd hebben dat hij het land voor enige tijd mag verlaten, om te proberen etc... Daarom willen wij dat van u paspoort ontvaangt. Alsmede een goed vat boter en wat leeftocht, die wij hem goedgunstig hebben aangeboden als hulp en verlichting...

Uit wat volgt is duidelijk op te maken dat Bertil Larsson naar het buitenland gestuurd werd om zich verder in het edele luitspel te bekwamen. Drie brieven van Bertil Larsson zijn bewaard gebleven. De eerste is gericht aan de koning zelf, en is gedateerd Reval (Tallinn), Estonia, 8 Oktober 1547. Bertil was van plan geweest (en de koning waarschijnlijk ook) om langs te gaan bij de Duitse luitmeester "Jören van Lynnenbårg", die echter volgens zeggen was gestorven. Zodoende had Bertil op aanraden van Hieronymus zijn reisdoel verlegd naar Reval. Zoals Gunnar Larsson heeft aangetoond, was deze Jören van Lynnenbårg waarschijnlijk Georg Stehn from Lynnenbårg. In welk geval Bertil verkeerd geïnformeerd is geweest, aangezien Georg Stehn pas vlak voor 1571 overleden is. Georg is begraven in de Marienkirche in Lüneburg, alwaar meester Lucas Lossius in zijn grafschrift, anno 1571 schreef: "dass Er, der die Menschen entzückte, seine lieblicher Lieder nun vor Gottes Throne zum Besten gehen dürfte" (31). Zelf zegt Bertil dat hij beoogde te "lära någeth ther jagh kan wara Eders nåds och Eder: nadz koninglige Magistrates barn tiill dienst med (leren, iets waarmee ik zijne majesteit en diens kinderen van dienst kan zijn)". Uit wat Bertil schrijft is ook duidelijk dat hij samen met Hieronymus Hoffman naar Reval is gegaan. De laatste keer dat Hieronymus' naam in de rekeningen verschijnt, is als hij zijn "Walpurgis" salaris ontvangt in 1547 (32). Tenslotte is nog uit Bertils brief op te maken, dat deze financiële problemen heeft. Hij noemt zichzelf "fatigh faderlös (arm vaderloos)" en

Figuur 2. Brief van Cornelius Hoffman aan Klemeth Hansson, de secretaris van koning Gustavus.

verzoekt een kleine tegemoetkoming.

Bertils tweede brief is gedateerd: Reval, 17 maart 1548, en is gericht aan 's konings secretaris, Klemeth Hansson (33). Bertil heeft Klemeths hulp nodig om 10 daler te krijgen van een zekere Hans Flecksten met wie Bertil een weddenschap had afgesloten dat Hieronymus Zweden voor St.-Michael (29 sept. vert) zou verlaten. Opnieuw verklaart Bertil dat zijn bedoeling is meer in Duitsland te leren om later terug te keren naar Zweden en de koning te dienen. Klaarblijkelijk was de koning niet erg in zijn schik over Bertils verblijf in Reval. Voorts verwijst Bertil enkele keren naar Hieronymus: de twee luitisten moeten nauw contact met elkaar gehad hebben. Hij ondertekent zijn brief met

“Bertilmeuss lutenist”.

De derde en laatste brief van Bertil Larsson is gedateerd; Reval, 22 juni 1548. Hij is gericht aan Klemeth Hansson en bevat wat politiek geroddel, waarschijnlijk bedoeld om de koning wat gunstiger te stemmen jegens hem. Opnieuw vraagt hij om de 10 daler die Hans Flecksten hem schuldig is, en hij verzoekt tevens een kleine tegemoetkoming. Bertil noemt in de brief enkele malen de vrouw van Hieronymus, en verzekert de koning opnieuw dat hij van zins is naar Duitsland te vertrekken (34). Jammergenoeg geven de drie brieven van Bertil weinig informatie van muzikale aard. Wel geven ze in ieder geval een beeld van de moeilijke levensomstandigheden van een minder vermaard muzikant:

armoede, en afhankelijkheid van 's meesters welgezindheid.

Daarna komen we Bertil pas weer tegen in 1556, in dienst van Graaf Jan (de latere koning Jan III van Zweden) op kasteel Åbo in Finland (35). In hetzelfde jaar ontvangt hij een betaling voor “walske gigor” (welshe vedels), die hij waarschijnlijk voor collega-muzikanten aan het hof had gekocht. Bertil verliet Åbo waarschijnlijk in 1557, daar er staat genoteerd dat “Matz fidler och Bertill Luthenslager aff landett till skenck Penninger 80 mk” (Matz vedelaar en Bertil luitspeler [hebben ontvangen] 80 mark [toen zij] het land [verlieten]). Mogelijk reisden Matz en Bertil naar Denemarken. In de Deense loonlijsten van 1557 vinden we drie “trombeslaaere” (hetgeen ook luitist kan betekenen), genaamd: “Bertell, Matz og Benedictus”. Benedictus komt nogmaals voor in de rekeningen over 1559. Daar wordt hij “uthenslaaer (36)” genoemd. (Het is mogelijk dat het hier om Benedictus de Drusina gaat). Bertil bleef in dienst van graaf Jan tot 1563. Daarna is niets zeker. Het zou kunnen, maar dit is zeer onzeker, dat Bertil van 1567 tot 1579 een betrekking had als luitist in Königsberg. In de boeken van het stadsarchief wordt een zekere “Barthel Metzler lautenist” genoemd (37). De datum en de voornaam zouden kunnen kloppen, de achternaam niet. Helaas was het mij onmogelijk de boeken zelf te raadplegen in Königsberg (het huidige Kaliningrad, USSR) om de handschriften te vergelijken.

Nu wil ik graag terugkomen op Hieronymus Hoffman, die we achterlieten aan het Zweedse hof. Zoals gezien staat hij in de rekeningen over 1532, 1534-37, en 1541-44. In 1534 bevestigt hij de ontvangst van boter en zalm (38). Tussen 1544 en 1547 treedt hij regelmatig op in de registers, en in 1545 was zijn jaarsalaris 100 mark (39). Het lijkt duidelijk dat hij tussen juli en september 1547, samen met Bertil Larsson Zweden verlaten heeft. Een brief van zijn hand wordt nog steeds bewaard in de Zweedse nationale archieven (zie figuur 3). Deze brief is gericht aan koning Gustavus I, “durchlauchtiger

Grossmechtiger konnig", en is gedateerd, Reval, 19 juni 1548; een paar dagen voor Bertil Larssons laatste brief (40). Hieronymus schrijft dat 's konings secretaris, Valentin van Lüttich, hem wat geld schuldig is, en hij verzoekt de koning hem te helpen het terug te krijgen. Het lijkt erop dat hij net als Bertil financiële moeilijkheden heeft. De brief is echter vooral van belang omdat het ons het enige bewijs levert van Hieronymus' achternaam; hij ondertekent met: "Jeronimo Hofman Lutenist".

Hieronymus was in ieder geval in Reval tussen juni en september 1547, en in juni 1548. Vanaf 1550 had Hieronymus blijkbaar een betrekking bij de "Ratskapelle" in Lüneburg, aangezien er een "Jeronimus Hovemann" is opgenomen in de rekenboeken. In 1553, onder de "Rathsmusikanten" in Hamburg vinden we het volgende: "Hieronymus Havemann de Olde, erster Cytharist und Lautenist, Hans Haveman, zweiter Cytharist, Hieronymus Haveman de Junge, dritter Cytharist". Hieronymus de Olde bleef in stadsdienst tot 1561, terwijl de andere twee tot 1559 bleven (41). Of het hier gaat om een hereniging van "stor" Hieronymus en "lille" Hieronymus in Hamburg is moeilijk vast te stellen. Eveneens onzeker is of het hier gaat om een totaal andere stel van oud en jong – "lille" Hieronymus zou nu best "de olde" geworden kunnen zijn – Het lijkt echter voor de hand te liggen om de twee uit Stockholm met de twee uit Hamburg in verband te brengen. Een Hieronymus "citharedus" is eveneens in Krakau in 1556 opgetekend. Het lijkt echter onwaarschijnlijk dat dit een van de Hoffmannen is (42). Met Hans Haveman hebben we een tweede mogelijke mededinger om het auteurschap van het werk *Wer wolt ihr in ehren nicht sein holt* in het boek van Benedictus de Drusina. Mij lijkt het redelijker dit stuk toe te schrijven aan Hieronymus Hoffmann. Over Hans Haveman is verder niets bekend, behalve dat hij wellicht dezelfde is als een "gigler (vedelaar)" aan het Deense hof in 1571 (43). Voordat we Hamburg verlaten kan ik mij niet weerhouden om te merken, dat onder de "Rathsmusikanten" een luitist

"Fritz de Drusina" genoemd is. Hoe lang hij in dienst gebleven is, is niet te zeggen, maar hij stierf in 1601 (44). Wellicht hebben we hier met familie van Benedictus te maken: gezien de datum misschien een zoon. ■

Noten

Dit is een herziene versie van een tweemaal eerder gepubliceerd artikel in resp. *The Lute*, 1985 volume XXV, Part 2. en SGLS (De Zweedse Gitaar) en Luitvereniging), 1986 nr 1. Met dank aan Kenneth Sparr en The English Lute Society, mn. Stephen Haynes. Vertaling René Genis.

Figuur 3 staat op de omslag.

1. *Tabulatura continens insignes et selectissimas quasdam Fantasia: cantiones Germanicas, Italicas, ac Gallicas: Passemzo: Choreas: & Mutetas, iam primum in lucem aeditas Per Benedictum de Drusina Elbingensem...* 1556. *Francoforti ad Viadrum in officina Joan. Eichorn.* (Facsimile uitgave, Leipzig, 1980). Zie Howard Mayor Brown, *Instrumental Music, Printed before 1600: A Bibliography* (Cambridge, Mass., 1965), pp. 169–71 (1556)2, voor een beschrijving en inventarisatie.
2. Bengt Hambraeus, *Codex Carminum Gallicorum, une étude sur le volume Musique Vocale du Manuscrit 87* (Uppsala, 1961); Ingvar Andersson, *Erik XIV* (3e druk, Stockholm, 1948), pp. 23 en 165; *Konung Gustaf den förstes registratur*, Första serien, xxiii (Stockholm, 1905), p. 423; Birgitta Odén, *Kronohandel och finanspolitik 1560–1595* (Lund, 1966), p. 101. *Slottsarkivet, klädammaren II A 20:1*.
3. *Tabulatura*, op. cit., fol. C1
4. Hans-Peter Kosack, *Geschichte der Laute und Lautenmusik in Preussen* (Königsberg, 1934), pp. 24 en 29
5. Kosack, op. cit., p. 24
6. *Ibid.*, p. 7
7. *Riksarkivet*, Kammararkivet, Rantekammarböcker: 1528. Albert Sowiński, *Les Musiciens polonais et slaves anciens et modernes* (Paris, 1857), p. 282. Geciteerd door Gunnar Larsson, "Tre musikerbrev från mitten av 1500–telet", *Svensk tidskrift för musikforskning* (1960), pp. 101ev.
8. *Riksarkivet*, Kammararkivet, Rantekammarböcker: 1532. Geciteerd door verschillende schrijvers.
9. Otto Ahnfeldt, ed., *Per Brahe den äldres fortsättning af Peder Soarts krönika* (Lund, 1987), p. 2
10. Kosack, op. cit., p. 63
11. Paul Simson, *Der Artushof in Danzig und seine Bruderschaften, die Banken* (Danzig, 1900), p. 124. Geciteerd door Larsson, op. cit., p. 101
12. *Riksarkivet*, Kammararkivet, Rantekammarböcker: 1534
13. *Ibid.*, 1536, 1537 en 1540

14. Kosack, op. cit., p. 7
15. *Ibid.*, p. 7
16. Olof von Dalin, *Svea rikets historia ifrån dess begynnelse til våra tider*, Tredje delen, Första Bandet (Stockholm, 1760/61), p. 339
17. Tobias Norlind & Emil Trobäck, *Kungl. hovkapellets historia 1526–1926* (Stockholm, 1926), pp. 16ev; *Konung Gustaf den förstes registratur*, Första ser. xvi (Stockholm, 1895), p. 330
18. *Konung Gustaf den förstes registratur*, Första ser. xxiv (Stockholm, 1906), pp. 372ev. Zie ook *ibid.* xxv (Stockholm, 1910), p. 575
19. *Ibid.*, xxvii (Stockholm, 1913), pp. 108ev.
20. Norlind, op. cit., pp. 16ev; *Riksarkivet*, Kammararkivet, Rantekammarböcker: 1537, 1538, 1540, 1542 en 1544; Larsson, op. cit., pp. 99ev.
21. *Konung Gustaf den förstes registratur*, Första ser., xii (Stockholm, 1890), p. 191
22. Norlind, op. cit., pp. 17ev; Larsson, op. cit., p. 99
23. *Riksarkivet*, Kammararkivet, Varuhus och handling, Stockholms slott: 1539–1540 en 1542
24. Gustaf Upmark, *Gustaf Vasas hof: en studie* (Stockholm, 1912), p. 53. Tevens geciteerd door Norlind, op. cit., p. 16
25. *Riksarkivet*, Kammararkivet, Rantekammarböcker: 1544
26. *Ibid.* and 1545, 1546. Norlind, op. cit., p. 270
27. Kosack, op. cit., pp. 77 en 20
28. *Riksarkivet*, Kansliljånstemäns koncept och mottagna skrivelser, Tevens geciteerd door Larsson, op. cit., pp. 99ev.
29. *Riksarkivet*, Kammararkivet, Rantekammarböcker: 1545 en 1546
30. *Konung Gustaf den förstes registratur*, Första ser. xviii (Stockholm, 1900), p. 623. Tevens geciteerd door Larsson, op. cit., p. 100.
31. Larsson, op. cit., pp. 100ev. Larsson geeft de volledige Zweedse tekst van Bertils brief.
32. *Riksarkivet*, Kammararkivet, Rantekammarböcker: 1547
33. Larsson, op. cit., pp. 102ev. Larsson geeft de volledige tekst van Bertils brief.
35. *Ibid.*, p. 104. *Slottsarkivet*, Klädammaren II A 20:1. *Riksarkivet*, kammararkivet, Rantekammarböcker: 1556.
36. Fabian Dahlström, *Musikanter på Åbo slott*, *Tidskrift för tidig musik* (1985) nr 2 p. 15. Niels Friis, *Det kongelige kapel* (Kopenhagen, 1948), p. 26
37. Kosack, op. cit., pp. 20ev.
38. *Riksarkivet*, Kammararkivet, Varuhus och handling, Stockholms slott: 1542 en 1543
39. *Riksarkivet*, Kammararkivet, Rantekammarböcker 1544, 1545, 1546 en 1547; Varuhus och handling, Stockholms slott: 1545
40. Larsson, op. cit., p. 101; *Riksarkivet*, Skrivelser till konungen; Gustaf Is tid 1546–1560
41. Horst Walter, *Musikgeschichte der Stadt Lüneburg* (Tutzing, 1967) p. 24. Josef Sittard, *Geschichte des Musik- und Concertwesens in Hamburg* (Altona & Leipzig, 1890), p. 18. Geciteerd door Robert Eitner, *Biographisch – Bibliographisches Quellenlexicon*, v (opnieuw uitgegeven, Graz, 1959), p. 56
42. Adolf Chybiński, *Słownik muzyków dawnej polski do roku 1800* (Kraków, 1949), p. 45. Tevens geciteerd door Larsson, op. cit., p. 102.
43. Friis, op. cit., p. 28
44. Sittard, op. cit., p. 19

